

ÅS KOMMUNE

PLAN FOR KULTURMINNER

Plan & Prosess

1999

Oppdragsgiver	Ås Kommune
Rapportens tittel	Plan for kulturminner
Ansvarlig	Plan & prosess Lars Syrstad PB 156, 1431 Ås. Tlf. 64 97 20 20
Dato	21. september.1999
Stikkord	Kulturminner, fornminner, bevaring, planlegging og forvaltning
Sammendrag	Ås kommune ønsker med plan for kulturminner og få oversikt over kulturminnene i kommunen og bli bedre i stand til å forvalte disse minnene etter våre forfedre (kap 1). Først gis en kortfattet innføring i kommunens historie fra Nøstvet-kulturen for ca 7.500 år siden og fram til det moderne samfunnet etableres på 1900-tallet. Denne kunnskapen er nødvendig for å sette de mange kulturminnene inn i en helhetlig sammenheng (kap 2). Ås kommune er rik på kulturminner, særlig fornminner. Norges største konsentrasjon av boplasser fra steinalderen ligger ved Bunnefjorden. Et omfattende materiale med registreringer finnes tilgjengelig og er oppdatert gjennom arbeidet med planen (kap 3). Ansvaret for å ta vare på kulturminnene er fordelt på grunneiere, kommunen, fylkeskommunen og staten. Det finnes tilskuddsordninger som kan redde noen kulturminner og lovregler som skal hindre rasering (kap 4). Plan for kulturminner trekker fram 18 temaer og områder som bør prioriteres i arbeidet framover. Det er knyttet konkrete tiltak til mange av dem. En del prioriterte områder skal vurderes i detaljplanleggingen som mulig spesialområde for bevaring (kap 5). Spor etter våre tidligste forfedre er funnet i store deler av Ås. Forutsetningene er i større eller mindre grad tilstede for å gjøre nye funn over alt. Det er derfor ikke mulig å fastslå at enkelte områder er frie for fornminner (kap 6).

FORORD

I november 1997 ble første fase i arbeidet med en plan for kulturminner avsluttet med en rapport om innsamling, bearbeiding, presentasjon og vurdering av tilgjengelige registreringer. Fase II av planarbeidet har pågått høsten 1998 og våren 1999, hovedsakelig med ajourføring av registreringene og planlegging av hvordan kulturminnene og kulturmiljøene skal forvaltes for framtida.

Kulturstyret har vært styringsgruppe for prosjektet, som har fått økonomisk støtte fra Akershus fylkeskommune. Firmaet Plan & prosess ble engasjert for å utføre planarbeidet. Fra kommunens administrasjon ble det nedsatt en referansegruppe til å følge arbeidet, hvor disse har deltatt:

Fra Ås kommune:

Plan- og miljøvernrådgiver Ellen Grepperud
Bygnings- og reguleringssjef Ivar Gudmundsen
Fagkonsulent ved landbrukskontoret Tor Kvarme
Konsulent ved kulturetaten Marit Eikeland

Fra Akershus fylkeskommune, fylkeskultursjefen:

Kulturvernkonsulent Sissel M Riibe
Arkitekt Brit Kyrkjebø

Fra Plan & prosess:

Planlegger Lars J Syrstad

I tillegg til referansegruppa har en rekke lokalhistorisk interesserte personer gitt verdifulle bidrag i planarbeidet. Registreringene er rettet opp og det er kommet fram forslag til tiltak. Dette har foregått i møter med den enkelte og i et åpent folkemøte 19. november 1998.

Plan for kulturminner er en temautredning og et grunnlagsdokument i arbeidet med kommuneplan, handlingsprogram og årsbudsjett. Gjennomføringen av tiltakene i planen vil derfor være avhengig av at ressurser blir avsatt i de ordinære plan- og økonomiprosessene.

Ås, september 1999

Brynhild Hovde
rådmann

Innhold

FORORD	3
Innhold	4
1. Innledning.....	6
1.1. Bakgrunnen for å lage planen.....	6
1.2. Hva vil vi med planen?	6
1.3. Avgrensning og definisjoner.....	7
1.4. Forholdet til andre planer	7
1.5. Gjeldende mål for kulturminner i Ås kommune	8
2. Kulturhistorisk utvikling i Ås	10
2.1. Eldre steinalder - De første Ås-folk	10
2.2. Yngre steinalder - Fra fangstfolk til bønder	11
2.3. Bronsealder og eldre jernalder - Jorda tas i bruk	11
2.4. Yngre jernalder - Samfunnet bygges	14
2.5. Middelalder - Endringstider	14
2.6. Hollendertiden - Næringsveiene utvikles.....	15
2.7. Nyere tid - Et moderne samfunn	15
3. Oversikt over registrerte objekter og miljø	16
3.1. Offisielle registre over kulturminner	16
<i>Fornminneregisteret</i>	<i>16</i>
<i>Sefrak-registeret</i>	<i>17</i>
3.2. Gamle veifar	19
3.3. Lokale registreringer av kulturminner.....	19
<i>Ås Historielags registreringer</i>	<i>19</i>
<i>Historiske hager</i>	<i>20</i>
3.4. Kvalitetsheving av registreringene	21
<i>Oppretting og supplering som er foretatt</i>	<i>21</i>
<i>Ajourføring som fortsatt gjenstår</i>	<i>21</i>
<i>Innspill til de offisielle registrene</i>	<i>22</i>
4. Forvaltning av kulturminner.....	23
4.1. Hvordan ta vare på kulturminnene	23
<i>Fornminner</i>	<i>23</i>
<i>Nyere tids kulturminner</i>	<i>23</i>
4.2. Ulike aktørers rolle og aktuelle virkemidler	23
<i>Riksantikvaren</i>	<i>23</i>
<i>Fylkeskommunen</i>	<i>24</i>
<i>Kommunen</i>	<i>24</i>
<i>Grunneierne og allmennheten</i>	<i>24</i>
5. Prioriterte kulturminner og kulturmiljøer	25
5.1. Grunnlaget for en prioritering	25
5.2. Prioriterte tema med forslag til tiltak.....	26
<i>Gamle navn</i>	<i>27</i>
<i>Nøstvet-kulturen</i>	<i>28</i>

<i>Den Fredrikshaldske kongevei</i>	29
<i>Industriminner</i>	30
<i>Morenene i Nordby (Ski-trinnet)</i>	31
<i>Morenene i Vestbygda (Ås-trinnet)</i>	32
<i>Norges landbrukshøgskole</i>	33
<i>Ås varde / Frydenhaug</i>	34
<i>Gamle Kaja</i>	35
<i>Ås sentrum</i>	36
<i>Åsgård</i>	37
<i>Moerveien / Sagaveien</i>	38
<i>Gamleveien / Sentralveien</i>	39
<i>Holstad</i>	40
<i>Korsegården / Brønnerud</i>	41
<i>Kroer-gårdene</i>	42
<i>Husmannsplassene</i>	43
<i>Kystkulturen</i>	44
6. Vi må vente å finne flere kulturminner (fornminner)	45
6.1. Erfaringer ved utbyggingsprosjekter i Ås	45
6.2. Nye funn av boplasser fra steinalderen	45
6.3. Nye funn fra tidlig gårdsdrift	46
7. Kart med registrerte kulturminner i Ås	47

1. Innledning

1.1. Bakgrunnen for å lage planen

Kulturminner knytter oss til vår felles forhistorie og minner oss om andre levesett og livsvilkår enn det vi selv opplever. Når vi ser den historiske sammenhengen vil vi også være bedre i stand til å legge et langsiktig perspektiv til grunn for løsning av dagens utfordringer.

Ås kommune er rik på alle typer kulturminner, men særlig rik på fornminner knyttet til Nøstvet-kulturen. Gjennom dette planarbeidet ønsker kommunen å styrke kompetansen på området og øke innsatsen for forvaltning av kulturminner. Akershus fylkeskommune har også uttrykt ønske om at en slik plan utarbeides, blant annet ved uttalelse til kommuneplanen for Ås.

Mange kulturminner har gått tapt eller blitt forringet opp gjennom tidene. I Ås, som andre steder, har mange historiske bygg og anlegg blitt fjernet etter konflikter med utbyggingsinteresser. Noen kulturminner er forringet som følge av at de ikke blir tatt godt nok vare på. Samtidig ser vi at hus og innretninger som for få år siden ble betraktet som verdiløse nå omtales som viktige kulturminner.

Gjennom plan- og bygningsloven er kommunene gitt hovedansvaret for den fysiske planleggingen. Vern av kulturminner er en viktig del av dette ansvaret. Planleggingen innebærer avveining av interesser og hensyn med en ønsket utvikling som resultat. Utbyggingene ved Vinterbro næringspark og omsorgsboligene på Moer er to eksempler på at søking etter fornminner kan være en stor økonomisk utfordring for kommunen.

I plan- og byggesaksbehandlingen opptrer kulturminnene ofte som enkeltelementer i en klart avgrenset utbyggingssituasjon. Det er imidlertid viktig å se kulturminnene i en større sammenheng. Se at enkeltobjektene inngår i kulturmiljøer. Se at ivaretagelse av kulturminner og -miljøer betyr aktiv innsats for ikke å forringes. En slik erkjennelse ligger til grunn for Ås kommunes ønske om å lage en plan for kulturminner.

1.2. Hva vil vi med planen?

En plan for kulturminner skal være en dokumentasjon av hva som finnes av kulturminner i kommunen. Denne dokumentasjonen vil være et viktig hjelpemiddel for kommunen ved plan- og byggesaksbehandlingen. Det vil lette arbeidet med å finne ut hvor det er konflikter med kulturverninteressene. Planen vil også gi en bakgrunnsdokumentasjon som kan være nyttig ved behandling av tilskuddssaker i landbruket.

Planen skal videre være en kilde til informasjon til historieinteresserte personer og organisasjoner, og ikke minst for skolene. Bevaring av kulturminnene vil avhenge av at allmennheten, grunneierne og den oppvoksende slekt kjenner historien og hvordan den kan leses av de kulturminnene som er funnet. Det registreringsmaterialet som er samlet inn kan i det videre arbeidet gi grunnlag for informasjonsprodukter bygget på moderne datateknologi.

En plan er en forberedelse til handling. Vi skal gjennom planen, og prosessen omkring utarbeidelsen av den, finne ut hva vi skal gjøre for å ta vare på kulturminnene i kommunen. Vi kan

- Beskytte kulturminnene mot forringelse eller ødeleggelse
- Tilrettelegge kulturminnene for opplevelse
- Ta vare på kulturminnene gjennom skjøtsel og vedlikehold

Ved bruk av plan- og bygningsloven kan kulturminner beskyttes mot utbygging ved at området inngår i en reguleringsplan med status "spesialområde bevaring". Tilrettelegging av kulturminnene består dels i å informere om hva som finnes, dels å gjøre kulturminnene synlige og tilgjengelige for opplevelse. Mange kulturminner behøver skjøtsel eller vedlikehold for ikke å forringes.

1.3. Avgrensning og definisjoner

Kulturminneloven definerer kulturminner som *"alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø"*. Dette er en svært vidtrekkende beskrivelse som tar med seg alt menneskeskapt i omgivelsene, helt fra de første redskaper og boplasser, til dagens byggverk.

I kulturminneloven gjøres et skille mellom **fornminner** (før-reformatoriske kulturminner) og **nyere tids kulturminner**. Med fornminner menes kulturminner fra oldtid og middelalder, det vil si før reformasjonen i 1536. Slike kulturminner er automatisk fredet etter kulturminneloven §4. Med nyere tids kulturminner menes kulturminner fra 1537 og fram til i dag. Disse har ikke automatisk noe formelt vern.

Bygninger, bruer, veianlegg og arkeologiske funn er eksempler på kulturminner. Det kan også være boliger og gårdsanlegg, handelssteder, industrianlegg og jernbanestasjoner.

Når kulturminner inngår som del av en større helhet, kalles dette et **kulturmiljø**. Det kan eksempelvis dreie seg om et landskap som i seg selv er verneverdig og der verdifulle bygninger, trær, tekniske anlegg og andre innslag mennesket har brakt med seg, bidrar til å berike landskapet. Kulturlandskap og naturelementer som er preget av menneskenes bruk opp gjennom tiden er ikke et selvstendig tema i denne planen.

De kulturminner som fokuseres i denne planen er de såkalte faste kulturminner, de som er synlige i landskapet i dag. Funn av enkeltobjekter, som steinøkser og pilspisser, hører ikke til de faste kulturminnene. Disse samles inn av Oldsaksamlingen og blir dermed museale gjenstander som på sin måte bidrar til økt kunnskap om historien.

Historiske navn faller utenfor definisjonen av kulturminner over. Likevel er innsamling og registrering av navn tatt med som ett av tiltakene i planen. Under det åpne møtet om planarbeidet 19. november 1998 kom det fram et sterkt ønske om å ta vare på historiske navn.

1.4. Forholdet til andre planer

Det er to typer planer som plan for kulturminner særlig forholder seg til. For det første er det arealplanleggingen (kommuneplanens arealdel og

reguleringsplaner). Videre må plan for kulturminner være i inngrep med den økonomiske planleggingen.

Plan for kulturminner dokumenterer kulturverninteressene, og viser hvor kulturminnene finnes. Videre prioriteres det i planen enkelte områder som særlig viktige å ta vare på, eller beskytte. Arealplanleggingen er et av flere verktøy for å gjennomføre tiltakene i planen.

De foreslåtte tiltakene krever mer eller mindre ressurser for å bli gjennomført. Disse må stilles til disposisjon i form av prosjektmidler avsatt i handlingsprogram og årsbudsjetter. Noen tiltak kan settes i gang i et samarbeid med fylkeskommunen, frivillige organisasjoner, men krever likevel noe innsats fra kommunen i form av kapasitet og kompetanse i administrasjonen.

1.5. Gjeldende mål for kulturminner i Ås kommune

Kommuneplanen for Ås kommune 1995 - 2006 ble vedtatt av kommunestyret 27.09.95. I planen er følgende visjon lagt til grunn for kommunens langsiktige utvikling:

***«Ås er mulighetenes kommune,
der livskvalitet i hverdagen skal stå i sentrum.»***

I kommuneplanen er bl. a. følgende mål lagt til grunn:

«Kulturlandskapet skal opprettholdes og videreutvikles og viktige kulturminner skal bevares.

For å følge opp dette målet er følgende strategi lagt til grunn i kommuneplanen:

«Å ta vare på kulturlandskapet er i stor grad å utforme en bevisst holdning for en harmonisk utvikling av kulturlandskapet. Kommunen har her et særlig ansvar ved utarbeidelse av areal- og bebyggelsesplaner og gårdbrukerne har et spesielt ansvar ved forvaltning av sine egne arealer. I spesielle områder bør en gå inn å utarbeide planer for kulturlandskapsvern etter plan- og bygningsloven, eller å benytte lovverket for å verne nyere tids kulturminner. Ås kommune har allerede igangsatt et slikt planarbeid i Nordby. For å øke bevisstheten om kulturminnene, har kommunen som mål å utarbeide en kulturminneplan for hele kommunen»

Handlingsprogrammet (1999 - 2002) for Ås kommune ble vedtatt av kommunestyret 9.12.98. En av hovedutfordringene i planperioden er å synliggjøre vår kulturarv. Det står bl. a.:

«Det er et behov for å få en bedre oversikt over kulturminner i kommunen. Kjente kulturminner bør gis bedre tilgjengelighet overfor publikum.»

Bl.a. følgende periodemål er knyttet til denne hovedutfordringen:

- *Oppfølging av kulturminneplanen gjennom vern og skjøtsel, samt øke tilgjengeligheten til utvalgte kulturminner.*
- *Det er nødvendig å renovere og ta i bruk de verneverdige bygningene i Åsgårdkvartalet, bl.a. til kulturformål. Mulighetene for å stille bygningene til*

disposisjon for andre institusjoner og eventuelt andre driftsformer vurderes.

- *Ås kommune bør vurdere former for å markere Nøstvetkulturen som en viktig del av bygdas og nasjonens identitet.*

I januar 1999 vedtok kommunestyret å slutte seg til Fredrikstad-erklæringen. Dette innebærer at kommunen forpliktet seg til å ta ansvar for en bærekraftig utvikling av lokalsamfunnet. I erklæringen står det bla at kommunen *særlig skal rette innsatsen mot å ta vare på kulturminner og kulturmiljøer som en del av vår identitet og miljø.*

2. Kulturhistorisk utvikling i Ås

2.1. Eldre steinalder - De første Ås-folk

I det området som nå utgjør Follo har det bodd mennesker i snart ti tusen år. Stunnerboplassen i Ski er ansett for å være den eldste i Akershus og er datert til ca 7500 år f.Kr. Før denne tida var Nordvest-Europa dekt av snø og is.

For 15-16000 år siden ble værlaget litt varmere og tørrere, og ismassene begynte å smelte. Avsmeltningen ble avbrutt av perioder med kaldere vær, og da vokste isen igjen. Når isen vokste skjøv den foran seg store mengder med leire, grus og sand.

For omkring ti tusen år siden lå innlandsisen i hovedsak over Skandinavia og Finland og kystene var fri for is og snø. Vekslingene i klimaet var ennå ikke slutt. Den store morenen gjennom Østfold og Vestfold, «Raet» ble lagt opp av isen for ca. 10400 år siden. I løpet av de neste hundreårene ble mange morenerygger i Follo lagt opp, gjennom isens mange mindre fremstøt. Siden trakk innlandsisen seg bort, trykket på landmassene forsvant og landet steg.

Fra denne tiden er de første levninger etter jegere i Follo funnet. De levde på Stunner i Ski, under forhold som minner om det vi har på Grønland i dag. Boplassen var strandbundet, ligger 165 meter over dagens havnivå og tilhører Fosnakulturen. Omlag 1000 år senere var det fortsatt ikke etablert skog. Da begynte landmassene i Ås å markere seg med større øyer og skjær og gir grunnlag for livberging. I Nordby, 135 m over dagens havnivå, er det funnet levninger etter de tidligste Ås-folk. Dette markerer samtidig sluttfasen for Fosnafolkets tid.

Boplassen på Nøstvet er om lag to tusen år yngre enn den på Stunner. På denne tida var innlandsisen borte og landet hadde steget over 100 meter. Et par hundre boplasser i Follo, de fleste beliggende innerst i Bunnefjorden, vitner om en omfattende bebyggelse langs kysten. Klimaet var varmt og fuktig og store løvskoger preget landskapet. Tidevannsforskjellene var større enn i våre dager. Forekomster av banker med østersskall på Sjøskogen, To og Brevik vitner om brusende strømmer mellom den tids holmer og skjær.

Nøstvetboplassen ble erkjent som levning etter bosetning allerede av Oluf Rygh i forrige århundre, da kulturens karakteristiske økser ble levert inn til Oldsaksamlingen. Funnstedet på Sjøskogen, Nøstvet gård har gitt navnet til Nøstvetkulturen. Nøstvetkulturen er representert med funn langs kysten av Sør-Norge og på vestkysten av Sverige.

Boplassene ligger på flater og terrasser ut mot datidens strand. Det er ikke gjort funn av bygninger. Funnene består i hovedsak av oldsaker laget av flint som opprinnelig stammer fra Danmark, samt bergkrystall, grønnsten og diabas. Kulturen er karakterisert av dens økser (hakker) laget av diabas. Øksene har et tilnærmet trekantet tverrsnitt, med sidekanter som er hugget til fra en plan side. Eggpartiet er vanligvis slipt. Dessuten kjennes det fra kulturen «butnakkete økser» som er slipt og har et spiss-ovalt tverrsnitt. Skrapere, bor og kniver av flint er de vanligste redskapstypene.

De første Ås-folk levde av jakt og fiske. Fra boplassene sine ved sjøkanten hadde de kort vei til byttedyr både på land og i havet. I en Nøstvetboplass på Frebergsvik, i Borre kommune, Vestfold, er det funnet bevart organisk materiale. Funnene viser at beboerne bl.a. har ernært seg av småhval, geirfugl, sel og fisk. Av pelsdyr ble det funnet levninger av oter og rev og dessuten ble det funnet knokler av hund.

2.2. Yngre steinalder - Fra fangstfolk til bønder

Nøstvetkulturen var slutten på samler, jakt- og fangstkulturene som bosatte Ås i tre tusen år. Naturhistoriske undersøkelser antyder at det har funnet sted en ganske rask etablering av jordbruk ca 4200 f.Kr., men arkeologene har ikke avklart om jordbrukerne var innvandrere eller om det er en ny økonomisk tilpasning av den eksisterende befolkningen. Over store deler av Skandinavia forsvinner linden fra løvskogene, muligens som følge av svedjer for å lage beite. Åkerarealene har vært beskjedne og deres lokalisering er ukjent. Eika blir mer dominerende og det foregår et omfattende ekstensivt jordbruk. Bygg og hvete er de tidligste kornsortene. Danske funn viser at husdyrene var storfe, geit/sau og svin. Omkring år 3000 f.Kr. introduseres hesten. Etter etableringsfasen ser det ut til at åkerbruket langt på vei forsvinner, mens det ekstensive jordbruket fortsetter.

Funn fra denne tiden viser at det i kyststrøkene på Østlandet har eksistert en blandingskultur hvor jakt og fangst ble kombinert med enkle former for jordbruk. De mest karakteristiske gjenstandene er keramikk med groper i dekoren. På Rødsmysa, Kråkerøy i Østfold, er det funnet rester etter ei hytte med leirklinte flettverksvegger. De fleste spor etter disse første jordbrukerne er funnet på begge sider av Oslofjorden og omfatter et stort antall slipte økser av flint. Fra Ås er det foreløpig bare kjent en hulegget tykknakket øks fra denne perioden.

Omkring år 2000 f.Kr. ser det ut til at åkerbruket er fast etablert. Flere steder i Norge er det funnet bebyggelse fra denne tiden med stolpebåret tak og vegger. Fram til middelalderen er byggeteknikken den samme. Jordbrukerne blir bofaste, det vil si de blir bønder, og kornproduksjonen øker. Skafthulløkser og sigder med egg av flatehugget flint er vanlige funn fra denne tiden. Overraskende nok er det bare kjent 3 skafthulløkser og ingen sigder fra Ås kommune.

2.3. Bronsealder og eldre jernalder - Jorda tas i bruk

Bronsealderen omfatter historisk sett en relativt kort tidsepoke, ca 1300 år (år 1800 – 500 f.Kr.). Kobber var det første metallet menneskene lærte å utnytte, men først i bronsealderen er slike funn kjent i Norge. Råvarene som skulle til for å lage bronse (kobber og tinn) fantes ikke i Ås. Bronsen var kostbar og trolig statuspreget. De fleste funn fra denne perioden er gjort i tilknytning til graver og offerplasser og omfatter praktgjenstander som økser, smykker og andre pyntegjenstander. Dessuten er det funnet støpeformer, ofte laget av kleberstein, hvor det bl.a. ble støpt holkøkser, celter av bronse.

Figuren viser
inndeling av vår
historie i tidsepoker.

<u>Nåtid</u>		
<u>Middelalder</u>	1050 - 1537	Kroer, Nordby, Ås - kirkested Salstein - hustuft 1250 e.Kr Holstad - hustuft Nordby - kulturlag Vestenga? - kulturlag
<u>Vikingtid</u>	800 - 1050	
<u>Yngre jernalder</u>		
Merovingertid	600 - 800	Holstad - fossil åker(y.ja)
<u>Eldre jernalder</u>		
Folkevandringstid	400 - 600	Holstad - boplass (e.ja)
Romersk jernalder	0 - 400	
	År 0 Kristi fødsel	Nordby - boplass Moer - hustufter - graver Korsegården - 9 hustufter, gravhauger Salstein , fossile dyrkingslevninger, åker 300 e.Kr. Korsegården - kultgroper?
Keltisk jernalder	500 - 0	
<u>Bronsealder</u>	1800 - 500	Gravrøyser på Børsum
<u>Yngre Steinalder</u>	4200 - 1800	Ås og Haga - skafthulløkser
<u>Eldre steinalder</u>	11000-4200	Boplasser på Nøstvet, Nordby, To m.fl - Funn på Nordby , Stunner , Ski RA-morenen avsettes, Åsmorenen Skimorenen
Nøstvetkultur	6000 - 4200	
Fosnakultur	7800 - 6000	
	11000 - 8300	

De antatt eldste gravene i Ås er fra bronsealderen, bl. a. er det registrert flere gravrøyser på Børsum, inntil grensa mot Vestby. I bronsealderens første halvdel er det vanlig at den døde legges i en kiste lagt opp av steinheller. Kista er deretter dekt av stein og jord, slik at det formes en sirkulær og i noen tilfeller en rektangulær haug eller røys.

Mange funn fra denne tida bærer bud om en fruktbarkult, der ofringer og ritualer har hatt som formål å øke avkastningen fra jordbruk og husdyrhold. Skålgroper, små fordypninger slipt ned i stein eller berg, er funnet flere steder i Ås. En stein på ca 1 meters lengde og med 7-8 skålgroper er funnet på Dyster. Skålgropene kan være et bilde av solen, eller et seksualsymbol.

Befolkningsveksten og utbredelsen av åkerarealene fortsatte også i bronsealderen. Gårdene lå samlet i landsbyer, en bebyggelsesform som er dokumentert i Norge.

Den store jordbruksekspanjonen kom først i den eldre jernalderen (fram til ca år 600 e.Kr.). Funnene på Moer og Korsegården indikerer at landsbyer er

etablert i Ås. Dette er den vanlige bebyggelsesformen i hele sørvesteuropa. Gårder med navn som ender på, eller opprinnelig endte på vin eller –heim (-em) omfatter jord som ble navnsatt i (er gjerne fra) denne perioden, bl. a. Gåvim, Børsum og Herum.

Jern ble utvunnet fra myrmalm og brukt til våpen og redskaper. Med bedre redskaper ble det lettere å dyrke jorda. Bruk av dyr til trekraft bidro også til å lette arbeidet med jorda. Hesten var kjent som trekkdyr i bronsealderen. Mange steder har en funnet spor etter jordbearbeiding med ard.

Husdyrholdet var viktig for å skaffe gjødsel til åkeren, i tillegg til mjølk, kjøtt og ull, men også produksjon av huder til lær må ha hatt stor betydning. Det romerske markedet kan faktisk ha vært en vesentlig mottaker av slike produkter og således vært inntektskilde til de mange luksusvarer som er funnet i jernalderens gravminner.

I slutten av romersk jernalder ble værslaget så kjølig og nedbøren så stor at bøndene måtte begynne med inneføring av husdyra. Gårdstunene i landsbyene omfattet tradisjonelt 2-3 bygninger. Den største bygningen var sjelden lenger enn 20m. I løpet av folkevandringstiden får mange bolighus også en fjøsdel. Hovedhuset ble derfor gjerne 30-60 meter langt.

Samfunnet var sterkt lagdelt, med klare skiller mellom frie menn og træler. Det var trælene som utførte storparten av arbeidet. De hadde ingen rettigheter, men ble sett på som uunnværlige. På toppen av samfunnsstigen stod høvdingen, ættens overhode. Vi finner også de første spora av et organisert samfunn, med et slags rettsvesen.

Gravhaug fra jernalderen
med bautastein.
Fra Haug i Vestbygda.

2.4. Yngre jernalder - Samfunnet bygges

Yngre jernalder (600-800 år e.Kr.) innebærer store forandringer i norsk historie. Bebyggelsen vokser i omfang. De fleste gårdene med navn på –stad og –tveit ble etablert som bruk i denne perioden. Det er tre -tveitgårder i Ås: Nøstvet, Hogstvet og Gultvet. Gårdsnavn på -stad er det mange av, bl. a. Bjørnstad, Helgestad og Holstad. Det første leddet i disse gårdsnavna er gjerne et mannsnavn. (sikkert navnet på han som rydda gården). Landsbyene forsvinner og dagens bebyggelsesmønster med enkeltgårder etableres trolig i denne tiden.

Vi finner også de første spora av et organisert samfunn, med et slags rettsvesen med ting og militærvesen, leidang og varder. Samfunnet var sterkt lagdelt, med klare skiller mellom frie menn og træler. Det var trælene som utførte storparten av grovarbeidet. De hadde ingen rettigheter, men ble sett på som uunnværlige. På toppen av samfunnsstigen stod kongen i ledelse for et omfattende adelskap. Kongemakten ble vunnet ved å legge de jordeiende ætteoverhoder, høvdingedømmer etc. inn under kronen.

2.5. Middelalder - Endringstider

Konge og adel med store eiendommer regjerte på bygdene ved inngangen til middelalderen. Jordeiendom var kilde til makt og velstand og kongen eide mange av de største gårdene i Follo på 1100-tallet, bl. a. Ås gård.

Ved kristningen av landet startet kongen en storstilt bygging av kirker. De ble gjerne lagt til de største gårdene som kongen eide og bygget av tykke steinblokker. Middelalderkirken på Ås passer inn i dette mønsteret, bygd siste halvpart av 1100-tallet og revet i 1860-årene.

Kirkestedet på Ås kan gjenspeile den eldre struktur hvor kirken ble bygget på en setesgård. I 1152 opphører privatkirkeordningen i Norge. Kirkestedene på Nordby og Kroer ligger ved gamle veikryss og sentralt i bygdelaget. Kirkestedene kan derfor være etablert i henhold til kirkens behov. I løpet av middelalderen endres byggeskikken og husene blir laget av tømmer og takene tekkes med torv.

Antall gårdsbruk i Ås ble mer enn 10-doblet fra år 400 til år 1300. Åkerbruket tar en stor plass i gårdsdrifta, med en stadig mer intensiv bruk av jorda. Plogen erstatter trolig arden som jordbearbeidingsredskap. Gårder med navn på -rud ble tatt opp på arealer som ble gitt opp som driftsenheter i overgangen yngre/eldre jernalder. Det var ofte mindre bruk enn de som var etablert tidligere eller beliggende på tynge jordarter .

Det var om lag 150 gårdsbruk i Ås før svartedauden. Om lag 100 av disse var «Rud»- gårder, altså de yngste. Høsten 1349 kom pesten til Norge. Nye epidemier brøt ut i de neste ti-årene tallet. Epidemiene tok kanskje livet av nær halvdelen av folket i kommunen. Den etterfølgende perioden ble derfor en tung tid. I tillegg til et stort tap av mennesker og arbeidskraft, satte det inn ett rått og kaldt klima. Minst 80 gårdsbruk måtte oppgis, og mange av disse ble liggende øde i flere hundre år.

2.6. Hollendertiden - Næringsveiene utvikles

På 1600-tallet ble skogbruket intensivert og det ble bygd en mengde små sagbruk i distriktet. Med opprettelsen av Moss jernverk i 1704 ble skogen ytterligere utnyttet. Fra denne tiden ble kålabønner og sagstuer vanlige innslag i vår navneflora.

De første veifarene, som var anlagt for hest og kjerre, strakte seg mellom kirkestedene. Veiene fulgte morenerygger og høydedrag, og knyttet gårdene sammen til grendelag. På 1600- og 1700-tallet satset Kongen i København på en storstilt veibygging, som resulterte i Den Fredrikshaldske kongevei. Den fulgte det eldre veifaret mellom Ås og Nordby kirker, over høydene øst for Årungen.

Sentralt ved krysset mellom Kongeveien og bygdeveien til Drøbak lå Korsegården, en av ødegårdene i Ås. Der startet vår eldste krambu (ca 1650) i det som ble kalt "Sutlerhuset", eller bare "Huset". Fra begynnelsen på 1700-tallet var det gjestegiveri og skysstasjon på samme sted. Skyssjordet i Nordby var en annen skysstasjon som lå litt nord for krysset mellom Kongeveien og bygdeveien fra Frogn kirke. I 1850-årene ble Kongeveien avløst av den nye riksveien langs vestsiden av Årungen. Samtidig ble det åpnet rutebåttrafikk mellom Nettet og Christiania.

På 1800-tallet endret jordbruket seg sterkt. Nye dyrkningsmetoder ble tatt i bruk og etter hvert ble mer moderne redskaper vanlige. Hysdyrholdet grep om seg og besetningene ble større. Intensiveringen av jordbruket ga større avkastning og førte bl.a. til at bygningsmiljøet på gårdene utviklet seg til tun med store lover og hovedbygninger, ofte preget av sveitserstilen.

2.7. Nyere tid - Et moderne samfunn

Den første faste skolen i Ås kommune ble startet i Nordby i 1848. Året etter ble det skole også ved Korsegården. Formannskapet kjøpte plassen Brønnerud i 1845 og bygde skole med plass for undervisning og møtelokaler for herredsstyret og fattigkommisjonen. Aas sparebank fikk også plass der da den ble etablert i 1857. Dermed hadde området fått de viktige funksjonene som gjorde det til sentrum i Ås herred.

I 1854 bestemte Stortinget at Ås prestegård, som lå ved Ås kirke, skulle benyttes til å etablere en "høiere landbrugsskole". Siden ble også gården Vollebekk kjøpt til dette formålet. Etableringen av NLH ble en viktig kraftkilde for bygda. Årene som fulgte var en periode med mye byggevirksomhet og ga arbeid for mange. Oppbygging av det landbruksfaglige miljøet på NLH påvirket nok også gårdbrukerne i Ås, som fikk økt sin kunnskap.

Jernbanen var ferdig anlagt gjennom Ås i 1878 og jernbanestasjonen ble bygd på grunn utskilt fra Dyster. Det skulle bli starten på et nytt Ås sentrum, som etterhvert tok over den rolle Korsegården hadde spilt. Aasheim Landhandel og skysstasjon ble etablert på plassen Myrvoll allerede før 1880. Handelsvirksomheten økte og flere bygg kom til.

3. Oversikt over registrerte objekter og miljø

Registrering av kjente kulturminner danner grunnlaget for "Plan for kulturminner". Disse er samlet inn og knyttet opp til et kartsystem (GIS). Opplysninger om hvert enkelt registrert objekt er satt opp i tabeller og knyttet til kartene med et Id-nummer. Registreringene er gjennomgått av en rekke personer med lokalkunnskap, og feil og mangler er rettet opp.

3.1. Offisielle registre over kulturminner

Fornminneregisteret

Et stort antall av de registrerte fornminnene i Ås er dokumentert gjennom ØK-registreringen (Økonomisk Kartverk). Dette var et landsomfattende prosjekt for registrering av fornminner, som ble utført av Universitetets Oldsaksamling i 1979/80. Supplering av registeret etter 1980 er i hovedtrekk utført i forbindelse med undersøkelser ved regulerings- og utbyggingsarbeid i kommunen.

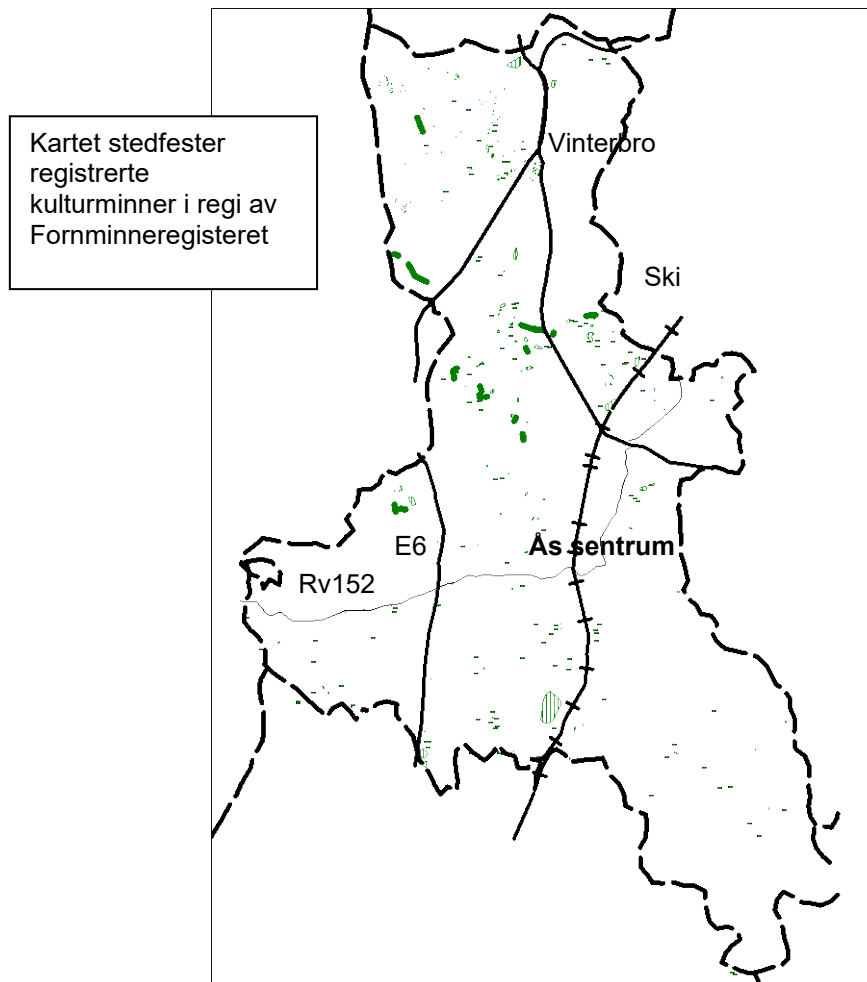
Fornminneregisteret forvaltes av Fylkekommunen, som har det formelle ansvaret for fornminnene, mens NIKU (Norsk Institutt for Kulturminneforskning) fungerer som sekretariat og har driftsansvaret for registeret.

Bildet viser en hulvei som går gjennom et fornminneområde ved Skuterud. Til høyre for den avbildede hulveien ligger ca 20 gravhauger.

Fornminneregisteret inneholder registrerte fornminner (før-reformatoriske kulturminner). Eksempel på fornminner er gravhaug, gravrøys, hulvei, boplass, skålgroper, bygdeborger, helleristing, etc. Alle kulturminner som er eldre enn år 1537 er automatisk fredet etter kulturminneloven, også de som ikke er registrert.

Fornminneregisteret inneholder også opplysninger om kulturminner som ikke er automatisk fredet som f.eks funnsteder (steder hvor det er funnet løse gjenstander som flintøks osv.), og nyere tids kulturminner som rydningsrøys og tufter.

Det registrerte materialet for Ås kommune består av 395 dokumenter. Ett dokument kan inneholde ett eller flere fornminner (eks. 5 gravhauger på ett dokument), med beskrivelse av hvert enkelt minne og evnt. hvordan de ligger i forhold til hverandre.

Sefrak-registeret

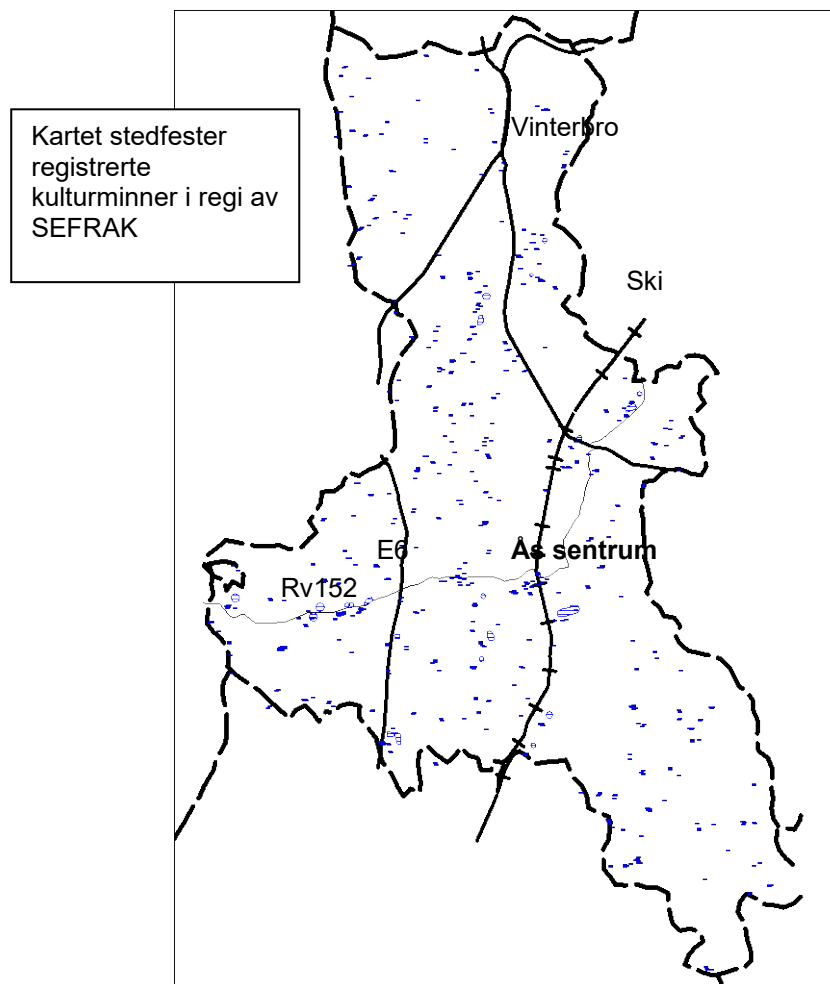
SEFRAK-registreringen er en landsomfattende registrering som startet i begynnelsen av 1970-årene. I Ås omfatter registeret alle bygninger fra før 1900. Arbeidet ble ledet av Sekretariatet For Registrering Av faste Kulturminner (SEFRAK), nedsatt av Riksantikvaren. Rent praktisk ble arbeidet utført ved at en registrator oppsøkte kulturminnene og innhentet informasjon fra informanter/eiere ved å intervju dem, samt fra bygdebøker.

Opplysningene om hvert kulturminne ble ført inn i standardiserte skjema med foto og enkel skisse med mål.

Plassen Haughagan
I Vestbygda er SEFRAK-
registrert.

I Ås kommune ble SEFRAK-registreringen utført periodevis i løpet av årene 1984 -1989. I 1990 ble det utgitt en kartkatalog over registreringene. I alt er 669 objekter registrert med opplysninger og kartfestet. Ingen bygninger i Ås er fredet etter vedtak som er hjemlet i lov om kulturminner.

3.2. Gamle veifar

Akershus fylkeskommune v/ Trond Taugbøl har gjort en omfattende dokumentasjon av gamle veier i Follo. Kildene til registreringen er hentet fra gamle kart, litteratur om gamle ferdselsveier og samtaler med kjentfolk. Materialet er presentert i boka Kulturminneatlas Follo. Ferdsel og veifar, utgitt av Follo Museum, Akershus Fylkeskommune og Follorådet i 1995.

Selve innsamlingsarbeidet foregikk i tiden 1993-1994. Registrerings-materialet består av veianlegg fra nyere tid. Det er i første rekke de sammenhengende bygdeveiene som omfattes av denne registreringen.

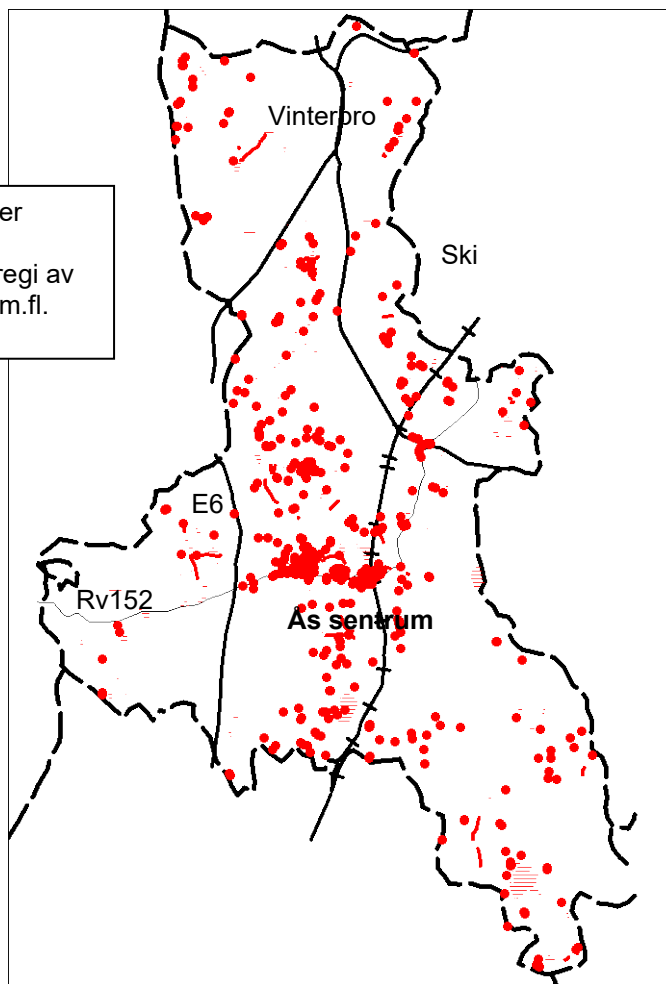
Åsbakken,
del av den
Fredrikshaldske
kongevei

3.3. Lokale registreringer av kulturminner

Ås Historielags registreringer

Dette registeret består i hovedsak av det materialet Ås Historielag har samlet inn om kulturminner i Ås. Historielagets registreringer bygger på medlemmenes kunnskap om lokalhistorien. Kulturminnene er blitt avmerket på kart som igjen har dannet grunnlag for lagets lokalhistoriske rusleturer (45 turer). Registreringen av kulturminner har foregått kontinuerlig, men hovedtyngden av materialet er registrert i 1970-årene. En del av registreringene er også kjent fra Fornminneregisteret og SEFRAK-registeret.

Kartet stedfester registrerte kulturminner i regi av Ås Historielag m.fl.

Historiske hager

Fortidsminneforeningen i Oslo og Akershus ledet i 1987 - 1989 et prosjekt for registrering av eldre hageanlegg i samarbeid med Institutt for landskapsplanlegging, NLH. Prosjektet omfattet alle kommuner i Akershus. Registreringene ble utført av landskapsarkitektstudenter.

Det er i første rekke hager og rester etter hageanlegg fra før 1930 som er registrert. Utover dette ligger ingen bestemte kriterier til grunn for registrering av historiske hager. Utvalget av registreringene bygger på råd fra Det Norske Hageselskaps lokallag, Ås Hagelag.

3.4. Kvalitetsheving av registreringene

Oppretting og supplering som er foretatt

I arbeidet med fase II av Plan for kulturminner, er om lag 20 personer med lokalhistorisk kunnskap og interesse koblet inn i kvalitetshevingen av registreringsmaterialet. Hver av disse har gått inn i rapporten og kartene fra fase I, med tillegg av fargekart hvor registreringene er vist med symboler og registreringsnummer.

Eksempler på hva som er kommet fram:

- Rydningsrøys mangler (FR)
- Dyrkningsspor feil plassert (HR)
- Dyregrav mangler (FR)
- Kjone, delvis falt ned, mangler (SEFRAK)
- Mange tufter etter husmannsplasser mangler (SEFRAK)
- Bygninger som er revet eller brent (SEFRAK)
- Tilleggsopplysninger om tilstand (SEFRAK)
- Korrigering av årstall og navn (SEFRAK)

Områderegistreringene i SEFRAK (25 områder, hovedsakelig tun) manglet i den digitaliseringen som forelå til fase 1. Disse er nå tatt inn i materialet.

Denne kjona på Moer i Kroer var ikke registrert tidligere.

Ajourføring som fortsatt gjenstår

Det er i dette planarbeidet ikke foretatt noen systematisk registrering av fornminner i utmark hvor registreringene ikke har vært så omfattende. Utmarka nord for Pollevann mot Svartskog er et område som er lite gjennomgått. Her bør det vurderes å foreta en ny registrering.

Det er ikke satt i gang noe prosjekt i Ås med å koble SEFRAK-data til bygningsregisteret i GAB (Grunneiendom, Adresse, Bygning). SEFRAK-registreringene vil komme som tilleggsopplysning i dette dataregisteret, som for øvrig viser en rekke data knyttet til hver eiendom.

Når det gjelder registrering av nyere tids kulturminner i utmark er Historielagets registrering en viktig kilde. Dokumentasjonen i dette registeret oppfyller imidlertid ikke kravet til opplysninger på SEFRAK-skjema. Hustuftene må derfor registreres på stedet.

Det er heller ikke foretatt en total gjennomgang av registreringene med sikte på å avdekke alle bygninger som er revet eller brent.

Geografiske områder som ikke dekkes av Ås Historielags rusleturer, bør kartlegges for mulige kulturminner av historielaget, evt. andre ressurspersoner som har den nødvendige lokalhistoriske kunnskapen.

Innspill til de offisielle registrene

Antatte fornminner, registrert av lokale ressurspersoner i Ås Historielag, men ikke registrert i fornminneregisteret, blir meldt til fylkeskultursjefen for befarings- og uttalelse. Tilsvarende vil registrerte avvik fra det offisielle SEFRAK-registeret bli rapportert. Fylkeskommunen anmodes om å vurdere endringer i registeret og gi en tilbakemelding til kommunen.

4. Forvaltning av kulturminner

4.1. Hvordan ta vare på kulturminnene

Fornminner

Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner omfatter alle tiltak knyttet til *bevaring, sikring, vedlikehold, restaurering, konservering og formidling*. Hensikten er ofte å sikre kulturminnene og gi publikum kunnskap om dem. Dette kan gjøres ved å fjerne eller vedlikeholde vegetasjon, reparere slitasjeskader, anlegge stier og sette opp skilt. Dersom kulturminnet er truet eller skadet, kan det være nødvendig med mer omfattende tiltak. Det samme gjelder hvis tilretteleggingen for publikum skal ha et større omfang. Alt dette er fylkeskommunens ansvar.

En del praktiske gjøremål knyttet til vedlikehold og tilrettelegging kan utføres av kommuner, organisasjoner, skoler og grunneiere. Aktuelle tiltak må beskrives i en plan som bindes opp i en skjøtselsavtale. Avtalen inngås mellom fylkeskommunen som ansvarlig myndighet og de ulike lokale aktører.

Nyere tids kulturminner

Bygningene utgjør størsteparten av kulturminnene fra nyere tid. Disse tas best vare på ved normal bruk kombinert med et jevnt tilsyn og vedlikehold. I lengden er dette også den billigste måten. Vedlikeholdet skal såvidt mulig skje på samme måte som da huset ble bygget, med opprinnelig teknikk, utførelse og materialbruk.

Hovedprinsippet for vedlikehold av gamle bygninger er å bevare de opprinnelige eller gamle bygningsdetaljene så langt det er mulig. Ved å bevare bygningselementene beholder bygningen sin ekthet og opprinnelighet. En kopi, selv om den er aldri så samvittighetsfullt utført, vil aldri kunne erstatte de originale bygningsdetaljene fullt ut.

Noen konkrete tips ved bevaring av eldre bygninger:

- Ta kontakt med fagfolk, Akershus fylkeskommune og evt Riksantikvaren
- Ikke skift ut mer enn det som er absolutt nødvendig
- Dokumenter utgangspunktet ved fotografering og eventuelt tegning
- Lag identisk kopi av bygningsdeler som skal skiftes ut
- Ta vare på den utskiftede delen som dokumentasjon

4.2. Ulike aktørers rolle og aktuelle virkemidler

Riksantikvaren

Riksantikvaren er et direktorat under Miljøverndepartementet og har ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført. Dette innebærer bl. a. et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes arbeid som regional kulturminnemyndighet. Fredning av bygninger og områder tilligger riksantikvaren, som også utarbeider generelle kriterier for vernearbeidet.

Fylkeskommunen

Kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen har ansvar for kulturminnevernet i fylket. De skal sørge for at det tas hensyn til kulturminner og -miljøer i planleggingen, også på kommunenivå. Dette innebærer en innsigelsesrett i plansaker (må vedtas av fylkesutvalget) når regionale eller nasjonale verneverdier er truet. Fylkeskommunen forbereder fredningssaker for Riksantikvaren. Tilskudd kan ytes til vedlikehold og spesielle arbeider på fredete og bevaringsverdige bygninger og anlegg.

Kommunen

Plan- og bygningsloven er kommunens eget planleggingsverktøy og gjennom planarbeidet skal alle kjente automatisk fredete kulturminner og miljøet rundt sikres. I forbindelse med *reguleringsplaner* kan de samme områdene bli sikret ved regulering til *spesialområde med formål bevaring*. Slik bruk av plan- og bygningsloven kan også gi bygninger og bygningsmiljøer en bevaringsstatus (PBL §25-6). Loven har også egne regler om estetikk.

Landbrukskontoret i kommunen gir gårdbrukere veiledning om det generelle areal- og kulturlandskapstillegget. Formålet med denne økonomiske støtteordningen er å bidra til å vedlikeholde kulturlandskapet gjennom aktiv arealutnyttelse. Alle grunneiere som forplikter seg til å hindre forfall og skade på kulturmark og kulturminner har rett til areal- og kulturlandskapstillegget.

Spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap (STILK) kalles en egen tilskuddsordning. Det kan søkes støtte til vedlikehold, istandsetting, bevaring og planlagt bruk av kulturminner og kulturmiljøer. Verneverdige bygninger i kulturlandskapet kan settes i stand med inntil 70% finansiering fra STILK-midler.

Grunneierne og allmennheten

Kulturminnene ligger gjerne på privat eiendom, noe som forutsetter samarbeid med eierne både om de kulturminner som er kjent og de som etterhvert blir funnet. Funn av fornminner skal straks rapporteres til Akershus fylkeskommune. Vernemyndighetene vil vurdere og registrere de observasjoner som viser seg å inneholde verdifulle kulturminner.

5. Prioriterte kulturminner og kulturmiljøer

5.1. Grunnlaget for en prioritering

Denne planen dokumenterer at det finnes et meget stort antall verdifulle kulturminner i Ås. Når vi skal ta vare på kulturminnene i kommunen må vi i første rekke konsentrere oppmerksomheten om et mindre antall objekter og miljøer. Det er denne utvelgelsen som er å prioritere.

For å komme fram til en prioritering er det stilt opp fem spørsmål, som også er forsøkt besvart:

Hva er typisk for Ås::

- *Mangfold av kulturminner i vakkert kulturlandskap*
- *Omfanget av funn fra steinalder*
- *Lite industriminne*

Hva er unikt for Ås (i regional / nasjonal sammenheng)?

- *Omfanget av funn fra steinalder (Nøstvet-kulturen)*
- *NLH med sin historiske bygningsmasse og sitt parkanlegg*

Hva er karakteristisk for ulike deler av bygda?

- *Gårdsbebyggelse i hele Ås*
- *Tidlig jordbrukskultur i hele Ås*
- *Omfanget av funn fra steinalder i Nordby*
- *Tettstedsetablering med basis i Ås stasjon*

Hva er representativt i forhold til ulike tidsperioder?

- *Økser og fangstredskap fra steinalder*
- *Skålgroper og gravrøyser fra bronsealder*
- *Gravhauger og storgårder fra jernalder*
- *Dyrkningsspor og veier fra middelalder*
- *Husmannsplasser og bolighus fra nyere tid*

Hva er truet og kan skades eller gå tapt?

- *Gamle navn på gårdsbruk og steder*
- *Husmannsplassene*
- *Låver og uthus som har mistet sin opprinnelige funksjon*
- *Kystkulturen*

Opplistingen over er altså ett utgangspunkt for å komme fram til hvilke kulturminner som skal prioriteres eller utvelges, og hvilke tiltak som bør settes i verk. Et annet utgangspunkt er dialog med lokalhistorisk interesserte personer i Ås. Denne metoden er brukt aktivt i dette planarbeidet. Omkring 20 personer fra forskjellige deler av bygda har gitt verdifulle innspill gjennom samtaler. I tillegg er det avholdt et folkemøte hvor omtrent 50 personer deltok og mange synspunkter kom til uttrykk.

5.2. Prioriterte tema med forslag til tiltak

I dette kapittelet presenteres planens prioriteringer, det vil si de kulturminner og kulturmiljøer som behøver en særlig oppmerksomhet. Det er valgt ut noen tema som dekker hele kommunen, f.eks. "gamle navn" og "husmannsplassene". De fleste temaene dekker imidlertid et mindre geografisk område, f.eks. "Gamle Kaja" og "Morenen i Nordby".

Først er det gitt en kort og ikke fullstendig beskrivelse av kulturminnene under det enkelte tema. Dette er ment som en informasjon og som en begrunnelse for prioriteringen. Samtidig er beskrivelsen en bakgrunn for de tiltak som evt. foreslås.

Så er det nevnt hvordan kulturminnene under hvert tema er forvaltet i dag. Dette blir generelt og ikke en omtale av hvert enkelt objekt. Særlig er det fokusert på hvilken planstatus som gjelder, det vil si hvilken form for beskyttelse samfunnet eventuelt har satt inn.

Noen av temaene inneholder også forslag til tiltak. Utgangspunktet for tiltakene er hva samfunnet, det vil si kommunen, kan gjøre, eventuelt i samarbeid med andre aktører. Der hvor de foreslåtte tiltakene krever avsetninger i kommunale budsjetter, er det gitt grove anslag for kostnadene, noe som kan være et grunnlag for arbeidet med rullering av kommunens handlingsprogram/økonomiplan.

Informasjon er stikkord for flere av de foreslåtte tiltakene. Det skal samles inn informasjon om gamle navn og husmannsplasser, og det skal spres informasjon om Nøstvet-kulturen. Det er imidlertid to viktige informasjonstiltak som ikke går inn i noe prioritert tema.

Det første er de funnene som nylig er gjort på Moer, i forbindelse med utbygging av omsorgsboliger. Utgravningene var svært rike på gjenstander og ga ny kunnskap om livet i Ås i jernalderen. Teknisk etat har inngått et samarbeid med Universitetets oldsaksamling om å lage en liten utstilling som informerer om funnene. Denne utstillingen vil bli satt opp i foajeen ved de nye omsorgsboligene.

Informasjon om Plan for kulturminner er også et viktig tiltak. Planen eller en forkortet versjon bør gjøres tilgjengelig for alle innbyggerne i Ås. Det bør lages en trykksak som baserer seg på denne planen og de registreringene som er foretatt. En publikasjon som gis til alle husstander vil komme på ca. kr 100.000.-, med tekstarbeid, grafisk formgivning, trykking og distribusjon.

Før vi ser på de prioriterte tema må det til slutt nevnes at planen peker på nødvendigheten av å supplere vår kunnskap om kulturminner i Ås. Gjenværende ajourføring er konkretisert i avsnitt 3.3.2. Dette bør følges opp av kulturetaten, i samarbeid med teknisk etat.

Gamle navn

Gamle navn på steder i Ås er i ferd med å gå tapt. Samfunnets krav om entydige adresser fører for eksempel til at gårdsnavn blir mindre brukt nå enn før. Posten vil levere brev til Nyveien 60 og ikke til Rustad gård i Vestbygda. Brannvesenet vil ikke risikere å komme til Holstad gård ved E18, når det brenner i låven på Holstad søndre i Vestbygda.

Gårdsnavn må altså tas vare på, sammen med skrivemåten, som ofte er endret flere ganger opp gjennom historien. Navn på hus og steder som har fått en merkelapp fra få eller mange personer bør også bevares.

Forvaltning:

Offisiell navnebruk og skilting følges kontinuerlig opp av kulturetaten, mens gårdsnavn holdes i hevd av gårdbrukere- og eiere. Navn som ikke blir brukt lenger, går i glemmeboka.

Tiltak:

Det bør lages et registreringsskjema som distribueres gjennom aktuelle lag og foreninger hvor enkeltpersoner kan fylle inn navnet som skal registreres, hva navnet ble brukt om og geografisk plassering. Dersom opprinnelsen er kjent bør det også med, evt en tidfesting av når det ble brukt.

Tiltaket settes i gang av Lokalhistorisk arkiv og Ås historielag, og samarbeid innledes med Institutt for namnegransking.

Anslag for kostnader:

Innsamling av opplysninger:	10.000.-
Opprettelse av database og registrering	10.000.-
Sammenknytning med et kartsystem (GIS)	15.000.-
Sum	35.000.-

Anslagene forutsetter at storparten av det praktiske arbeidet gjøres av kommuneansatte og frivillige.

Nøstvet-kulturen

Norges største samling av boplasser og redskaper fra steinalderen er funnet omkring Bunnefjorden. Funnene har gitt opphav til navnet Nøstvet-kulturen, som en av tre forhistoriske kulturformer i Norge (de to andre er Fosna-kulturen og Komsa-kulturen). De første funnene er gjort i de områdene som i dag kalles Sjøskogen og Kjærnes i Nordby.

Funnstedet "Nøstvet-boplassen" framstår i dag som unnselig fordi det er lite synlig og lite tilgjengelig.

Forvaltning:

Funnene er bevart i Oldsaksamlingen og historien står i bygdeboka. Nøstvet-boplassen er reguleringsmessig sikret.

Tiltak:

Nøstvet-kulturen er nok det mest kraftfulle av kulturminnene og -miljøene i Ås, særlig sett utenfor kommunens grenser. Derfor bør det settes i gang et prosjekt med flere tiltak for å løfte fram innholdet i dette Nøstvet-begrepet.

- Det bør lages en permanent utstilling av Nøstvet-kulturen.
- Det bør lages en enkel brosjyre
- Området bør få ny informasjonstavle og skiltingen fram til området må bedres.
- Det bør etableres en Natur- og kultursti ved Sjøskogen hvor Nøstvet-kulturen inngår

Prosjektet igangsettes av Ås kommune, kulturretaten, i samarbeid med Akershus fylkeskommune og Follo museum.

En permanent utstilling vil koste mellom kr 200.000 -500.000.-, avhengig av ambisjonsnivå. I tillegg kommer tilpasning av lokalene hvor utstillingen blir plassert. Akershus fylkeskommune har varslet at de kan tenke seg å gi betydelig økonomisk støtte til et slikt prosjekt.

Den Fredrikshaldske kongevei

Hovedveien fra hovedstaden til Halden og Sverige ble anlagt som kjørevei (kjerrevei) fra midt på 1600-tallet. Store deler av veien er nå asfaltert bilvei. Gjennom Nøstvetmarka er kongeveien nyrestaurert og blitt en attraktiv turvei for gående og syklister. Noen korte strekninger ligger utenfor dagens veitrase, bl. a. ved Bølstad og ved Støkken mot Vestby.

Forvaltning

Grunneierne forvalter veiminnene som sin utmark eller sin traktorvei, innenfor gjeldende kommuneplanstatus, som er landbruks- natur- og friluftsområde.

Tiltak:

Restaurere Kongeveien ved Bølstad og Støkken i forbindelse med regionale tur- og sykkelveier.

Initiativ tas av teknisk etat, og tiltaket gjennomføres i samarbeid med Statens vegvesen, Akershus og grunneierne.

Anslag på kostnader Bølstad: kr 300.000.- og Støkken: kr 100.000.-

Kongeveien ved Bølstad er en av de få stedene hvor Den Fredrikshaldske Kongevei ikke er asfaltert.

Industriminner

Vi har en beskjeden industrihistorie og derfor lite av industriminner i Ås. I bekkedalen ned mot Årungen var det imidlertid tidlig både sag, teglverk og mølle. På Smebøl finnes det en dam som ga råstoff til et gårdsbryggeri og på Kjærnes ble det skipet is fra et oppdemmet vann. Det er omtrent ingenting igjen etter teglverket på Holstad.

Forvaltning:

På Kjærnes og ved Årungen er det natur- og kulturstier som går inntil der det var tidlig industrivirksomhet. Med unntak av det gamle teglverket på Holstad ligger kulturminnene i landbruks-, natur- og friluftsområder, som beskytter mot bygge- og anleggsvirksomhet.

Tiltak:

Natur- og kulturstiene ved Syverud og på Kjærnes videreutvikles med særlig vektlegging av å synliggjøre industrihistorien. Initiativ tas av kulturetaten og samarbeid opprettes med Akershus fylkeskommune, Kjærnes Vel, Ås Rotary og NLH. Området omkring Syverudbekken er nylig regulert til spesialområde bevaring (naturvern).

Natur- og kulturstiene vedlikeholdes på dugnader i regi av frivillige organisasjoner. Ved omfattende utviklingsprosjekter vil det være behov for at kommunen yter økonomisk støtte. Ved større arbeider, som for eksempel å bygge en kopi av mølla i Bølstadbekken, trengs det anslagsvis kr 100.000.-.

Morenene i Nordby (Ski-trinnet)

Området ved Kongeveien i Nordby, mellom Sundbygårdene og Vardåsen, utgjør et særpreget kulturlandskap og inneholder et mangfold av kulturminner: Storgård (urgård), husmannsplasser, gravhauger, rydningsrøyser og steingjerder. På toppen av hovedmorenen går den Fredrikshaldske Kongevei gjennom hele området. Mellom Skyssjordet og Melby, inntil Kongeveien, lå en stor ekserserplass fra 1760-1860. Telthuset som ble bygget for Nordre Folloeske Infanterikompani i 1770 står fortsatt.

Kulturlandskapet omkring morenene i Nordby er sjeldent vakkert, innholdsrikt og sammensatt.

Forvaltning:

Området er gjennom kommuneplanen disponert til landbruks-, natur- og friluftsmål (LNF), men det pågår et detaljplanarbeid med formål å ta vare på kvalitetene i landskap og kulturmiljø.

Tiltak:

Landbrukskontoret bør gi grunneierne aktiv informasjon om og bruk av landbrukets tilskuddsordninger som berører kulturminner. Teknisk etat bør gjøre ferdig igangsatt arbeid med reguleringsplan som skal sikre kvalitetene for framtida.

Morenene i Vestbygda (Ås-trinnet)

Kulturminnene langs veien til Drøbak, vest for Korsegården, danner et samlet kulturmiljø av nasjonal interesse. Det var her noe av det tidligste jordbruket foregikk. Gravhauger og verdifulle bygningsmiljøer ligger som perler på en snor i et vakkert og storslått kulturlandskap.

På vei mot Drøbak oppdager man lett gravhaugene mellom Haug og Holstad. Den mest markerte er ved Haug, hvor gravhaugen har en bautastein på toppen. Størst er Rishaugen ved Holstadkulen, som det er knyttet et sagn til; Sagnet om Herløg (evt. Herlaug). Det er satt musikk til sagnet og det arbeides med å lage et danse- og syngespill.

Forvaltning:

Området er gjennom kommuneplanen disponert til landbruks-, natur- og friluftsmål (LNF). Det er regulert en gang- og sykkelvei langs rv152 hvor hensynet til kulturminnene er ivarettatt.

Tiltak:

Landbrukskontoret bør informere aktivt om landbrukets tilskuddsordninger til kulturminner.

I forbindelse med igangsatt bygging av gang- og sykkelvei bør det settes opp informasjonstavler om kulturverdiene i området. Kulturetaten bør sikre dette gjennom et samarbeid med Akershus fylkeskommune og Statens vegvesen. Ved å avsette kr 20.000.- til tiltaket er det tatt høyde for en samfinansiering av tiltaket.

Utsikt mot
gravhaug i vest.
Holstad søndre i
bakgrunnen.

Norges landbrukshøgskole

Norges landbrukshøgskoles park er et av de største og mest gjennomførte nyklassisistiske anlegg i Norge. Parken har nasjonal kulturhistorisk verdi. Parken er på ca 600 dekar, og det vokser rundt 1400 ulike arter og sorter her. 330 rosesorter er samlet i et rosarium og ca 250 stauder i egen hage. Svanedammen, valgt til kommunens kulturminne i 1997, med de romantiske vannfallene, en liten vannhage ved dammens utløp, ligger tett opp til tunet som samler høgskolens eldste bygninger der hovedadministrasjonen holder til.

Utviklingen i parken har fulgt bygningene. Etter en brann i 1895 ble husene rundt Tuntreet ombygget i en blanding av jugend- og dragestil etter tegninger av arkitekt Ole Sverre. Dessuten tegnet han Urbygningen som ble reist i 1900. Lærer og gartner Hans M. Misvær laget en parkplan i romantisk stil med rosebed og slyngende gangstier. I 1924 ble Tårnbygningen reist, også etter tegninger fra Sverre. Dosent Olav L. Moen la fram en plan for omlegging av parken samme år. Parken var komponert etter klare klassiske forbilder, helt forskjellig fra det som hadde vært tidligere - og ulikt noe annet norsk eller nordisk anlegg.

Forvaltning:

Planmessig sikret gjennom egen reguleringsplan

Tiltak:

Ingen

Tivoli til høyre i bildet og Sirkus til venstre, samt Urbygningen, i bakgrunnen midt på bildet, er alle tegnet av NLH-arkitekt Ole Sverre.

Ås varde / Frydenhaug

Dette området utgjør et markert og helhetlig landskapselement, en skogkledd ås med flere kulturminner. Åsryggen er en israndavsetning som er unik i kommunen fordi den framstår som relativt uberørt. Dermed gir den et visuelt inntrykk av vår kvartærgeologiske historie. Frydenhaug er en del av åsryggen fram mot Ås kirke, selve "Ås-ryggen" og antakelig opphav til navnet Ås (av Amsaz som betyr skulder).

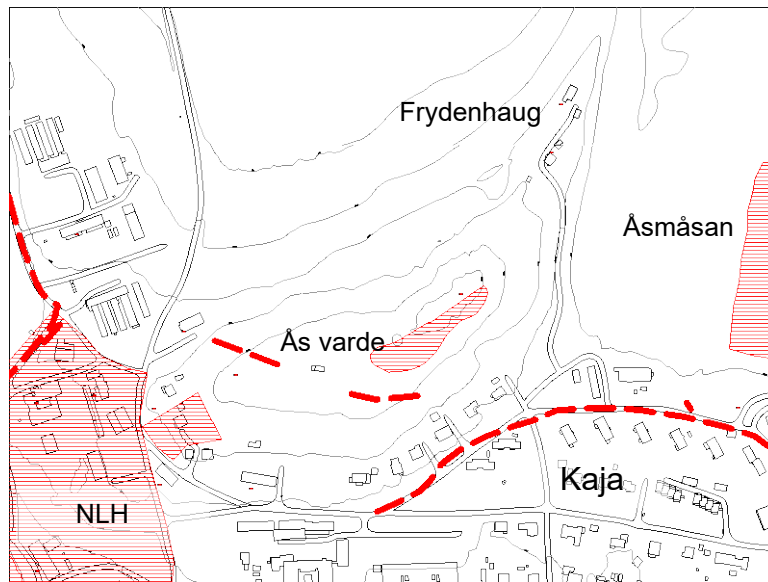
Oldtidsveien fra Dyster til Ås kirke går her og er til dels nokså uberørt av nyere inngrep. Langs turveien gjennom området er det flere godt synlige gravhauger. Den Fredrikshaldske Kongevei går forbi området, og inntil den ligger "Lusitania". Denne gamle verksted- og lagerbygningen ble også brukt til bolig for sesongarbeidere på NLH.

Forvaltning:

Bør sikres med en reguleringsplan som ivaretar friluftslivet og kulturminnene i området.

Tiltak:

Ås kommune i samarbeid med NLH og Ås Rotary bør etablere en natur- og kultursti ved Frydenhaug. Anslag for kostnader: Kr 50.000.-

0/0

Kartet viser tiltaksområdet i grove trekk, med registrerte kulturminner som punkter, stiplede linjer og skraverte felt.

Gamle Kaja

Kaja ble etablert med de første boligene preget av klassisismen og til dels sveitserstilen rett etter århundreskiftet. I 1920-årene ble det bygget en gruppe på seks boliger i klassisk stil som var tegnet av NLH-arkitekt Ole Sverre, med hageanlegg planlagt av professor Olav L. Moen. Før krigen reiste det seg mange hus som var preget av den nye funksjonalismen.

NLH eide grunnen og leide til dels ut husene, dels bygget de bort tomten til selvbyggere, som var ansatt ved høgskolen. Nå er de fleste boligeiendommene eid av private, mange av dem uten tilknytning til NLH.

Med et stort antall eldre arkitekttegnede hus og store tomter med til dels historiske hageanlegg utgjør området i dag en kilde til kunnskap om byggeskikk og hagestell i første halvdel av 1900-tallet. Nærheten til NLH gjør området egnet som studieobjekt.

Forvaltning:

Området er delvis regulert til spesialområde bevaring, dels til boligformål med reguleringsbestemmelser som tar sikte på å bevare kvalitetene i området med både bebyggelse og hager.

Tiltak:

Ingen

Kajaveien 20 er et av de seks husene i klassisk stil fra ca 1920. NLH-arkitekt Ole Sverre tegnet husene, mens, hagene ble planlagt av Olav L. Moen.

Ås sentrum

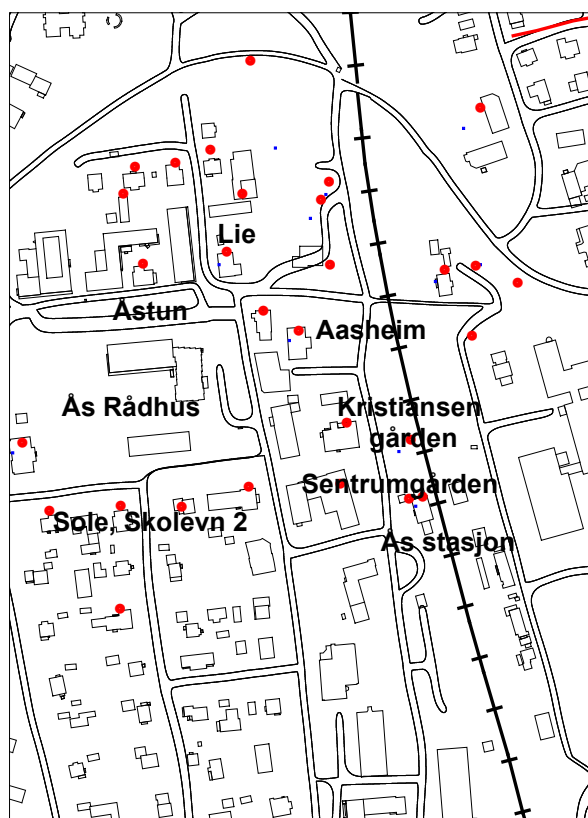
Ås sentrum, med handels- og servicevirksomhet, har ingen lang historie. Tettstedet ble utviklet i tiårene etter at Ås stasjon ble bygget i 1878 og Smaalensbanen ble åpnet (1879). Like etter ble Aasheim bygget, på en tomt utskilt fra Dyster. Her ble det drevet landhandel og skysstasjon. Tomt til Aas aktiemeieri ble skilt ut fra Aasheim, og meieriet sto ferdig i 1910 (nå kalt Sentrumsgården). Til de eldste bygningene i sentrum hører også handelsstedet Lie (nå kjent som Grøn-Hansen gården og Tandbergbygget). Det ble bygget i 1900 og holdt en landhandel til de første årene, men fra 1910 var det manufaktur-forretning der i over 50 år.

Av bevaringsverdige forretnings- og servicebygg finner vi i dag disse (i alfabetisk rekkefølge):

- Brekkeveien 3 (Kristiansen-gården, 1920)
- Brekkeveien 5 (Sentrumgården, 1909)
- Rådhusplassen 2 og 4 (Aasheim, bygget 1878)
- Rådhusplassen 5/Raveien 1 (Lie, Grøn-Hansen gården, bygget 1900)
- Rådhusplassen 6, 8, 10 (Gullsmedgården, bygget 1936)
- Rådhusplassen 11 og 13 (Åstun, Aamodtgården, bygget 1918)
- Skoleveien 2 (Sole, "Fargerike Ås", bygget 1927)
- Ås rådhus (bygget 1969-70)
- Ås stasjon (bygget 1878)

Forvaltning:

Ås kommune v/ teknisk etat bør vurdere regulering til spesialområde bevaring (PBL §25-6) for de forretnings- og servicebygg som er bevaringsverdige. Vurderingene gjøres i forbindelse med plan for utvikling av Ås sentrum.

0%

Kartet viser tiltaksområdet i grove trekk, med registrerte kulturminner som punkter.

Åsgård

Åpningen av jernbanen i 1879 førte til at bygdas sentrum ble flyttet fra Korsegården/Brønnerud. Sakte men sikkert ble området ved Ås stasjon det nye kommunesenteret. Det gikk imidlertid over 30 år før Aas sparebank, Herredsstyret og Sykekassen flyttet fra Brønnerud. I 1914 sto to mursteinsbygninger ferdige på Åsgård, med arkitektur som minner om de sentrale bygningene ved NLH. En av de to bygningene ble Åsgård skole (1913). Samtidig ble det bygget en lærerbolig (Drøbakveien 6).

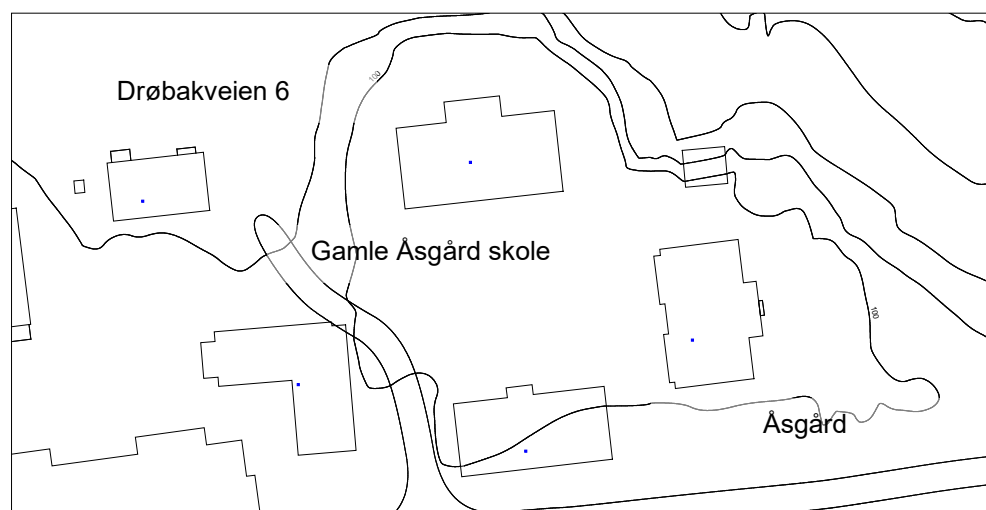
Forvaltning:

Bygningene ved Åsgård og D6 er i dag regulert til spesialområde bevaring, jfr plan- og bygningslovens § 25-6.

I tillegg til bevaring av fasadene bør Ås kommune sørge for at bygningene disponeres til et formål som innebærer at mest mulig av det innvendige også kan brukes slik det er bygd.

Tiltak:

Ingen

%

Kartet viser det prioriterte området i grove trekk, med registrerte kulturminner som punkter.

Moerveien / Sagaveien

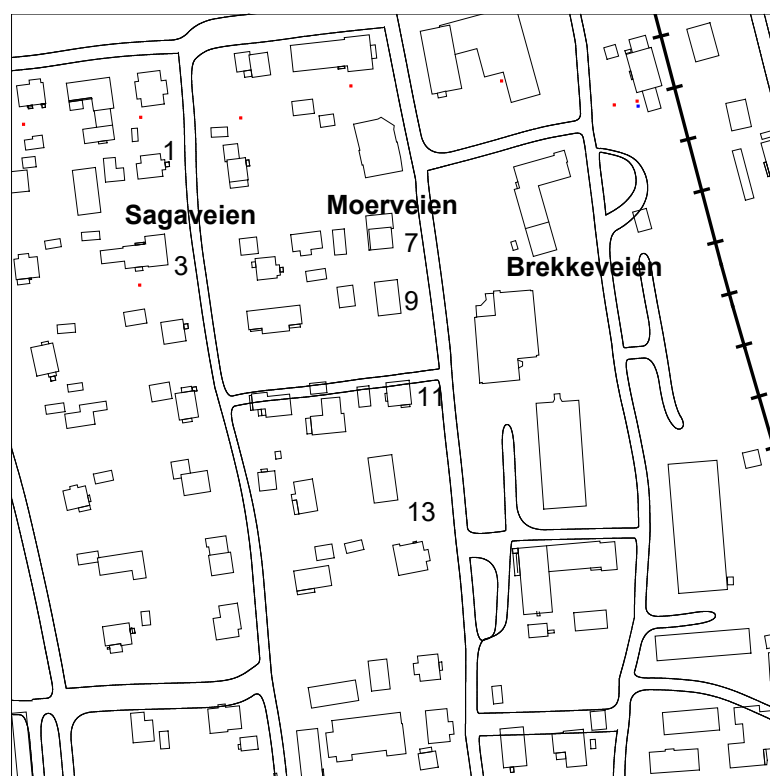
I de deler av Moerveien og Sagaveien som er nærmest sentrum ligger det mange gamle bygninger som utgjør et lite miljø, og som hver for seg og til sammen forteller sin historie om tidlig boligbygging i Ås tettsted. Mange av dem som bygde hus her rett etter århundreskiftet, var håndverkere, bl. a. skredder, skomaker, murer, maler, vaktmester. Her var det også større næringsvirksomhet som sag- og høvleri, elektrisitetsverk og gjestgiveri.

Forvaltning:

Ved igangsetting av reguleringsplanarbeid bør teknisk etat vurdere å avsette deler av boligbebyggelsen ved Moerveien og Sagaveien til spesialområde bevaring (PBL §25-6).

Tiltak:

Ingen

0/0

Kartet viser det prioriterte området i grove trekk, med registrerte kulturminner som punkter.

Gamleveien / Sentralveien

Etter at Smålensbanen kom til Ås, ble det bygd mange hus øst for jernbanen. Her lå husmannsplassen Sverige, som hørte til Askjum gård. "Nygård" ble bygget i 1887 (der Åstunet er nå) og fungerte en kort tid som landhandel og i en periode fra 1894 ble det drevet privat middelskole der. Nær jernbaneovergangen lå Brødrene Eriksens kolonialforretning i et hus bygget i 1890, og Berg-gårdene, tre bolighus fra århundreskiftet. Alle disse bygningene er i dag revet.

Av husene fra omkring århundreskiftet finner vi igjen Menighetshuset som ble bygget i 1899, og "Det blå huset" fra ca 1890. Huset ble kjøpt av Aas Fattigvesen og brukt til gamlehjem i over 40 år. Lenger opp i Sentralveien finnes flere hus bygget omkring århundreskiftet.

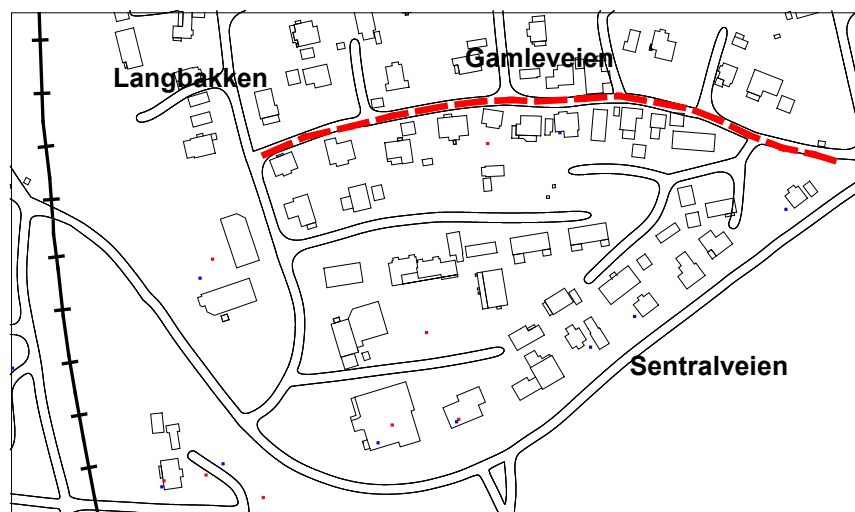
Tunet på husmannsplassen Sverige lå antakelig ved det høyeste punktet i Gamleveien. Like ved finner vi Nordkapp (Gamleveien 15), bygget som sveitservilla i 1879. Her bodde Maren Østenstad, som var kasserer i Ås kommune i over 30 år. Lengre ned i Gamleveien står det flere hus fra århundreskiftet. I nr 3 var det, i tillegg til leiligheter, fra begynnelsen av støperi, smie, hjulmaker- og sykkelverksted. I nr 5 bygde Aas arbeiderforening sitt møtelokale "Samhold", og i nr 9 bygde ordfører og forretningsmann Johan Skancke sitt hjem "Lidarheim" i 1911.

Forvaltning:

Ved igangsetting av reguleringsplanarbeid bør teknisk etat vurdere å avsette deler av boligbebyggelsen ved Sentralveien og Gamleveien til spesialområde bevaring (PBL §25-6).

Tiltak:

Ingen

0/0

Kartet viser det prioriterte området i grove trekk, med registrerte kulturminner som punkter og stiplede linjer.

Holstad

Holstad stasjon ble oppført i 1913 i tilknytning til teglverket (der Felleskjøpet nå ligger). Året etter ble landhandelen bygget mellom jernbanestasjonen og hovedveien. På den andre siden av veien lå skolebygningen fra 1869 som ble flyttet til Follo museum i 1983.

Nå er Holstad stasjon uten innhold etter at jernbanen ble lagt om i nytt dobbeltspor utenfor det engang travle tettstedet. Både stasjonsmesterboligen og selve stasjonsbygningen, med kontor og lager, samt det lille uthuset, venter på sin skjebne. Postkontoret er nedlagt og det samme er kolonialforretningen. Holstad "sentrum" har mistet sin funksjon, og bygningene som vitner om fortida, er i ferd med å måtte gi tapt for et kryss og en bensinstasjon.

Forvaltning:

Området er under regulering i regi av Statens vegvesen. Det planlegges med toplans kryss og veiserviceanlegg (Esso). Ås kommune har nedlagt bygge- og deleforbud (og riveforbud), i påvente av en avklaring av hvordan reguleringsplanen vil bli. I samsvar med dette bør det arbeides for at bygningene kan bevares.

Tiltak:

Ingen

Den gamle bebyggelsen som utgjør Holstad "sentrum" ligger utsatt til når trafikk-problemene skal løses

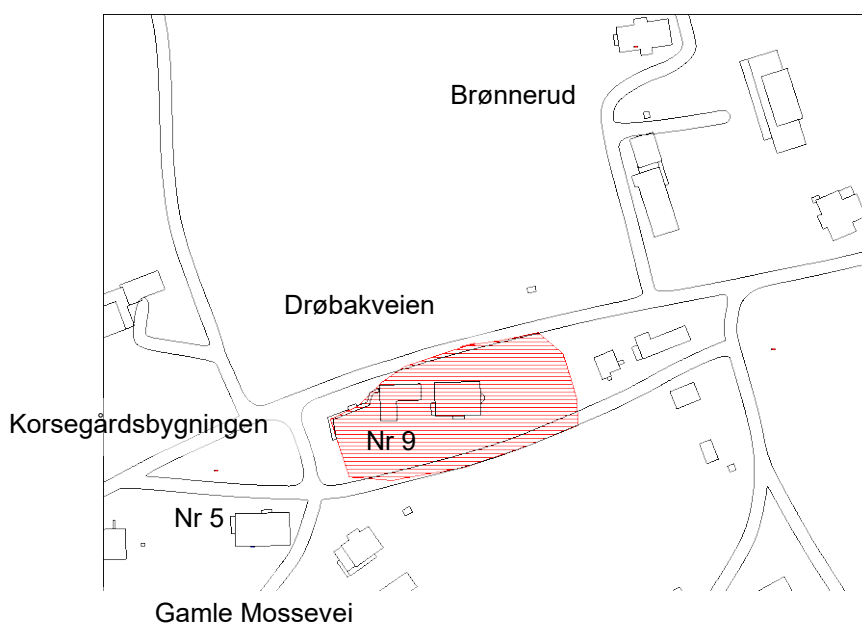
Korsegården / Brønnerud

Korsegården var en gang sentrum i Ås-bygda. Her sto den første krambua i Ås fra ca 1650. På 1700- og 1800-tallet var det skysstasjon og gjestgiveri i "Korsegårdsbygningen", som lå i veiskillet mellom Drøbakveien og Kongeveien. Formannskapet kjøpte plassen Brønnerud i 1844 og bygde skole og lokaler for herredsstyret og fattigkommisjonen fire år senere. I det samme bygget var også Aas sparebank i sine første femti år.

Etter at Smaalensbanen ble åpnet i 1879 ble Ås stasjon kommunens nye knutepunkt for handel og transport. Det markerer et viktig tidsskille for det gamle bygdesenteret ved Korsegården. Flere sentrale bygninger står fremdeles og utgjør et lite, men viktig kulturmiljø.

Forvaltning: Ved igangsetting av reguleringsplanarbeid bør teknisk etat vurdere å avsette deler av bebyggelsen ved Korsegården / Brønnerud til spesialområde bevaring (PBL §25-6).

Tiltak: Ingen

0/0

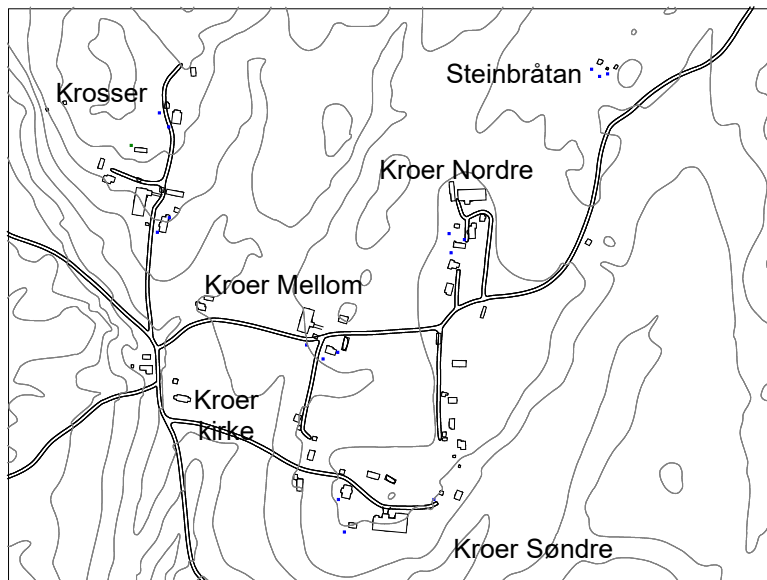
Kartet viser det prioriterte området i grove trekk, med registrerte kulturminner som punkter og skraverte felt.

Kroer-gårdene

Kroer er en av de seks urgårdene i Ås (ifølge Vik). I det vakre kulturlandskapet omkring Kroer-gårdene finnes det kulturminner av mange slag. Fra jernalderen finner vi en gravhaug på Krosser og i skogen øst for tunet på Kroer Søndre ligger det en gravrøys. Blant mange bygninger fra før 1900 er kjona på Kroer Søndre den eldste, trolig bygd tidlig på 1700-tallet. En kjone er en stabbur-lignende bygning som ble brukt til tørking av lin og korn. Dette er den eneste komplette kjona som er igjen i Follo. Fra midt på 1800-tallet finner vi husmannsplassen Steinbråtan under Kroer Nordre, samt flere andre verneverdige gårdsbygninger. Vi finner også historiske hageanlegg, samt sagtufter i Kroerfossen. Mellom Kroer kirke og Kråkstad går ennå en av våre oldtidsveier.

Forvaltning: Området er gjennom kommuneplanen disponert til landbruks-, natur- og friluftsmål (LNF),

Tiltak: Landbrukskontoret bør informere aktivt om landbrukets tilskudds-ordninger til kulturminner.

0/0

Kartet viser det prioriterte området i grove trekk, med registrerte kulturminner som punkter.

Husmannsplassene

Husmannsvesenet, som eksisterte fra ca 1650, kulminerte i Ås med vel 140 husmenn på midten av 1800-tallet. Da bodde halvparten av innbyggerne i Ås på husmannsplasser. Husmannen var en landarbeider som leide et jordstykke med hus. Han hadde vanligvis arbeidsplikt på den gården som plassen tilhørte. Husmannsvesenet ble avvirket i mellomkrigstiden.

Noen husmannsplasser finnes fortsatt, men mange er borte eller vises bare som tufter. De som er igjen, vitner om en viktig del av vår historie og bør få beskyttelse og skjøtsel. Flere av dem forfaller dersom ikke noe gjøres. Ved å sette fokus på temaet husmannsplasser kan gjenværende bygninger kanskje redde for ettertiden

Forvaltning: Innenfor rammen av plan- og bygningsloven er det i dag opp til den enkelte eier hva som blir gjort for å holde husmannsplassene i stand. Kommuneplanutvalget har anmodet planutvalget om å igangsette regulering av husmannsplassen Østli i Kroer.

Tiltak:

Landbrukskontoret bør informere aktivt om landbrukets tilskudds-ordninger til kulturminner.

Kulturetaten i samarbeid med lokalhistorisk arkiv og Ås historielag bør lage en oversikt over gjenværende husmannsplasser og beskrive deres historie og tilstand, samt vise bilder. Det bør settes av kr 40.000.- til kostnader, utover det som ansatte i kommunen og frivillige kan yte av arbeidsinnsats.

Plassen Steinbråtan
under Kroer nordre.

Kystkulturen

Ås kommune har en kort fjordstripe mot Bunnefjorden som det er knyttet en lang kystkultur til. Årungelva var drivkraft for møller, sagbruk og teglverk. Ved Bekkevold og Markusløkka var det lager og utskiping av trelast allerede på 15-1600 tallet. Vertshuset på Nesset omtales så tidlig som mot slutten av 1600-årene. Siden ble det også skysstasjon samme sted.

Is var en stor eksportartikkel fra Follo på siste halvdel av 1800-tallet. I Ås var omfanget moderat, men både Pollevannet og Kjærnesdammen ble benyttet. Blokker ble fraktet til sjøkanten med hest og slede eller med trerenne. Der ble de lagret med sagflis som isolasjon, og etter hvert fraktet videre med båt.

Bosettingen ved fjorden har basert seg på småbruk, fiske og binæringer som utnyttet nærheten til hovedstaden. Dampskipstrafikken fra midt på 1800-tallet førte til etablering av villabebyggelse ved de mange småbryggene langs fjorden. Etter hvert ble disse små tettstedene et mål for sommerturister.

Tiltak: Ingen

Ås har sin kystkultur!

6. Vi må vente å finne flere kulturminner (fornminner)

6.1. Erfaringer ved utbyggingsprosjekter i Ås

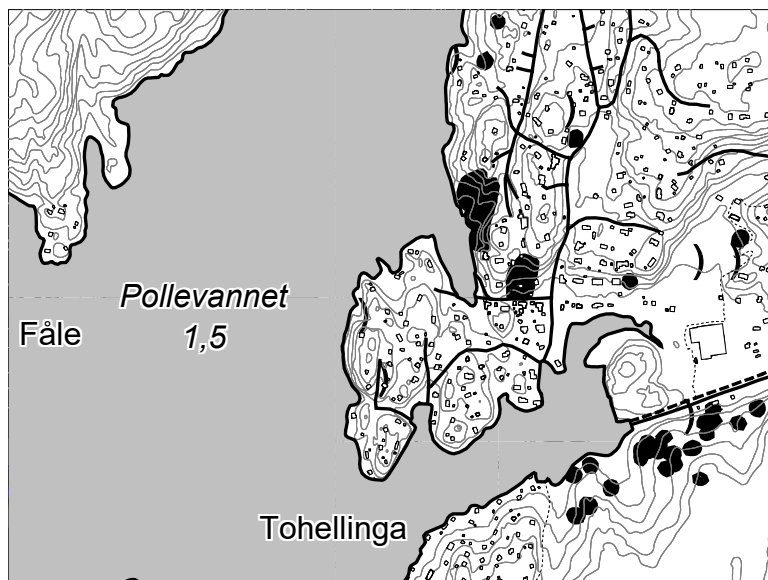
Som det er vist i denne planen har Ås kommune et omfattende materiale med registrerte fornminner. I kjølvannet av nye utbyggingsplaner foretas det stadig nye registreringer, med utgravninger som fører til funn. Boplasser med gjenstander fra jernalder og steinalder er funnet på 90-tallet bl.a. ved Vinterbro, Korsegården og Moer.

I forbindelse med planer om ny næringsutbygging ved Vinterbro ble det i 1997 funnet en boplass som antas å være 1000 år eldre enn Nøstvet-funnene, altså ca 9000 år før vår tid. Før utbygging av omsorgsboligene på Moer i 1998 ble det funnet et enestående materiale knyttet til jernalderen, bl. a. med en kvinnegrav, smykker, krukker, redskaper og flere langhus. Med ny E6 ved Korsegården er det gjort oppsiktsvekkende funn som skriver seg fra steinalderen.

Med denne erfaringen kan det virke som om alle større utbyggingsplaner i Ås forutsetter en arkeologisk utgravning. Kan vi grave opp spor etter forhistoriske mennesker hvor som helst i kommunen? Eller finnes det områder i Ås hvor det ikke er spor etter mennesker under overflaten?

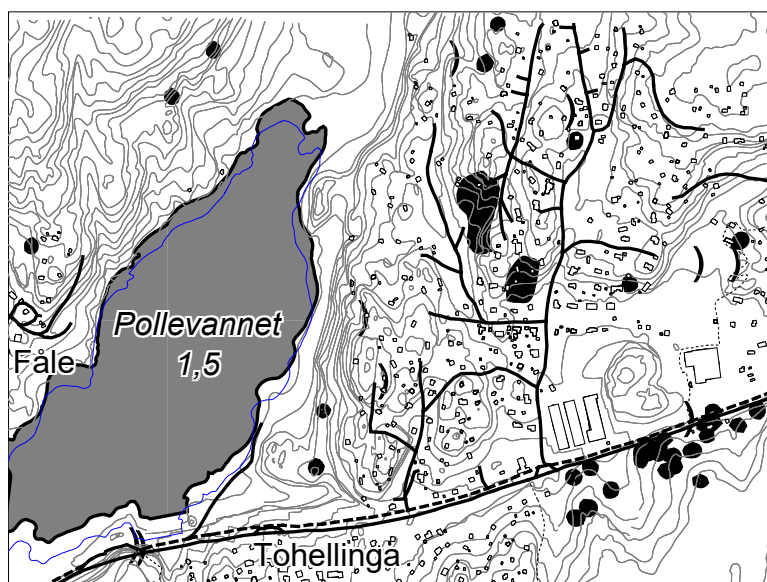
6.2. Nye funn av boplasser fra steinalderen

Boplasser fra steinalderen antas å ha ligget nær en forhistorisk strandlinje. Området ved Sjøskogen, Vinterbro og Kjærnes, ved Bunnefjorden har den største konsentrasjonen av steinalderboplasser i Norge. I Nøstvet-tid antas det at havet stod omkring 50 meter over dagens nivå. Kartskissen nedenfor viser Sjøskogen-området med en slik tenkt strandlinje. Svarte markeringer viser dagens offisielle registreringer av fornminner i området.

Havet stod 50 meter høyere i Nøstvet-tid enn i dag. Kartet viser de offisielle fornminner på Sjøskogen som svarte felter..

Nedenfor er det samme kartutsnittet vist med dagens forhold. Flere av markeringene som kommer til syne, lavere enn 50 meter over havet, er også funn av boplasser fra steinalderen. Vi kan derfor ikke sette noen absolutt grense for hvor langt ned vi kan finne verdifulle fornminner. Likeledes kan vi også finne boplasser som ligger betydelig høyere enn 50 meter. I Ås kan derfor ikke noen områder utelukkes ut fra sin høyde over havet. Vurderingen må heller knytte seg til kvaliteten på aktuelle steder med hensyn på fangst og jakt, skjul og ly.

Kartet viser de offisielle fornminner på Sjøskogen som svarte felter. Det er flere registrerte fornminner som ligger under 50 meter over dagens havnivå.

6.3. Nye funn fra tidlig gårdsdrift

Etter hvert som kunnskapen om dyrking av jorda økte, ble det viktig å finne fram til god åkerjord. Den fant jernalder menneskene i skråninger og ved moreneryggene. Slik jord var sjøldrenerende og ga gode avlinger. De siste funnene ved Korsegården og Moer faller inn i dette mønsteret.

Store deler av Ås dekket av omfattende morenesystemer. Ski-trinnet går fra Nygårdskrysset til Vassum i Ås. Gjennom Vestbygda og de sentrale deler av Ås kalles morenesystemene Ås-trinnet. Omkring disse to hovedmorenene (endemorene) finnes det en rekke små morener. Ås er derfor sterkt preget av lettdrevet jord. Bare i Kroer og nord for Nordby kirke er det minimalt med morenejord.

Det vil trolig bli funnet stadig nye boplasser i Ås som er knyttet til livet i jernalderen. Arkeologene som utførte utgravningene ved Moer mener at det kan finnes mange flere boplasser i området ned mot jernbanen og kanskje også over mot Dyster.

7. Kart med registrerte kulturminner i Ås